

คู่มือการปฏิบัติงาน
การป้องกันควบคุมโรคไข้เลือดออก

ฝ่ายป้องกันและควบคุมโรค
ส่วนควบคุมโรค
สำนักสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม
เมืองพัทยา

คำนำ

“โรคติดต่อมาโดยยุงลาย” เป็นปัญหาทางสาธารณสุขที่สำคัญของประเทศไทย โดยมียุงลายบ้าน (*Aedes aegypti*) และยุงลายสวน (*Aedes Albopictus*) เป็นพาหะนำโรคหลัก จากรายงานการระบาดของโรคทางสถิติในปัจจุบันยังมีอัตราผู้ป่วยสูงและพบผู้เสียชีวิตจากโรคนี้ทุกปี การควบคุมและกำจัดยุงลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของกระทรวงสาธารณสุขที่ใช้ในการป้องกันและควบคุมโรค ซึ่งทำได้ทั้งวิธีทางกายภาพ ชีวภาพ และเคมี ทั้งนี้ในปัจจุบันยังต้องเน้นการใช้วิธีทางเคมี เมื่อเกิดการระบาดของโรคเพื่อลดอุบัติการณ์ การเกิดโรคมাত্রการหลักในการควบคุมยุงลายพาหะนำโรค คือ การใช้ทรายเคลือบสารที่มีฟอสในการควบคุมกำจัดลูกน้ำยุงลาย และการพ่นสารเคมีแบบหมอกควัน (fogging) หรือการพ่นฝอยละอียด (ULV) โดยมีรัศมีในการพ่น ๑๐๐ เมตร รอบพื้นที่การระบาด แต่อย่างไรก็ตามการควบคุมกำจัดยุงลาย โดยวิธีทางเคมี จะต้องดำเนินการด้วยความระมัดระวัง เนื่องจากการใช้สารเคมีในการควบคุมยุงลายมีมากขึ้นทั้งในภาวะระบาดและไม่ระบาด รวมถึงผู้ดำเนินการพ่น สารเคมีควบคุมโรคมีหลายหน่วยงานทั้งกระทรวงสาธารณสุข องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชน ซึ่งอาจขาดความรู้ความเข้าใจในการเลือกใช้สารเคมี การผสมสารเคมี ชนิดของเครื่องพ่น เทคนิคการพ่นที่ถูกต้อง และการใช้สารเคมีชนิดเดียวติดต่อกันเป็นเวลานานอาจจะส่งผลทำให้ยุงสร้างความต้านทานต่อสารเคมีขึ้นมาได้ หากเกิดการสร้างความต้านทานของยุงต่อชนิดสารเคมีในแต่ละพื้นที่ การใช้สารเคมีก็จะประสบปัญหาความยุ่งยาก และไม่ได้ผลในการควบคุมตามมา เพื่อเป็นการเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดของโรคให้เล็ดลอดออก รวมถึงการกำจัดทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลาย ที่เป็นพาหะนำโรคให้เล็ดลอดออกในครัวเรือน หมู่บ้าน วัด โรงเรียน อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ประชาชนและชุมชน มีความรู้ ความตระหนัก และร่วมมือกัน ช่วยลดปริมาณพาหะนำโรคให้เล็ดลอดออก โดยการกำจัด แหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายอย่างจริงจัง สม่ำเสมอและต่อเนื่องการร่วมมือกันทำกิจกรรม โดยมุ่งหวังผลสูงสุด ในการลดการระบาด และจำนวนผู้ป่วยจากยุงลาย

สารบัญ

หน้า

วัตถุประสงค์

ขอบเขตของงานกระบวนการ

๑. ความรู้เรื่องไข้เลือดออก

๑

- สาเหตุการเกิดโรค
- การติดต่อของโรค
- อายุและเพศผู้ป่วย
- ช่วงการระบาด
- อาการ
- อาการสำคัญที่แตกต่างจากไข้หวัด
- อาการอันตรายที่ควรไปพบแพทย์โดยเร็ว
- การป้องกัน

๒. บทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๓

๓. วิธีการดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกให้มีประสิทธิภาพ

๔

๔. มาตรการในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก

๔

๕. หลักการควบคุมโรคไข้เลือดออก

๕

-วิธีการพ่นสารเคมีกำจัดยุงลาย

-ข้อควรปฏิบัติในการพ่นสารเคมี

๖. แนวทางการดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกในช่วงระบาดของโรค

๖

๗. สรุปผลการดำเนินงานตามมาตรการ ๓ - ๓ - ๑

๘

๘. Flow Chart ขั้นตอนการดำเนินงานการป้องกันควบคุมโรค

๙

๙. Flow Chart ป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก

๑๐

วัตถุประสงค์

การจัดทำคู่มือการปฏิบัติงานของฝ่ายป้องกันและควบคุมโรค ส่วนควบคุมโรค สำนักสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อให้ข้าราชการและลูกจ้างของฝ่ายป้องกันและควบคุมโรค มีคู่มือการปฏิบัติงานที่ชัดเจน เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งแสดงรายละเอียดขั้นตอนการปฏิบัติงานของกิจกรรม/กระบวนการต่างๆของฝ่ายป้องกันและควบคุมโรค

๒. เพื่อเป็นการสร้างมาตรฐานการปฏิบัติงาน ซึ่งจะช่วยให้การทำงานของฝ่ายป้องกันและควบคุมโรค ได้มาตรฐานเป็นไปตามเป้าหมาย ได้ผลผลิตหรือการบริการที่มีคุณภาพ รวดเร็วทันตามกำหนดเวลา มีการทำงานปลอดภัย บรรลุข้อกำหนดที่สำคัญของกระบวนการ

ความรู้เรื่องไข้เลือดออก

๑. สาเหตุการเกิดโรค

เกิดจากเชื้อไวรัสเดงกี มี ๔ ชนิด คือ เดงกี ๑, ๒, ๓, ๔

๒. การติดต่อของโรค

มียุงลายเป็นพาหะนำโรค โดยยุงลายจะกัดคนที่มีเชื้อโรคไข้เลือดออกแล้วไปกัดคนปกติ จะถ่ายทอดเชื้อไปสู่คนปกติ ยุงลายที่นำโรคไข้เลือดออกในประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นยุงลายบ้านที่มีแหล่งเพาะพันธุ์อยู่ในภาชนะที่มีน้ำขัง

๓. อายุและเพศผู้ป่วย

เป็นได้ทั้งในเด็กและผู้ใหญ่ แต่จากรายงานทางระบาดวิทยา พบว่า กลุ่มอายุที่ป่วยเป็นโรคไข้เลือดออกมากที่สุด คือ เด็กอายุ ๕-๑๔ ปี พบได้ทั้งเพศหญิงและเพศชาย ผู้ที่ป่วยแล้วมีโอกาสเป็นซ้ำได้อีก และถ้าเป็นซ้ำครั้งต่อมาผู้ป่วยจะมีอาการรุนแรงและจะมีโอกาสเสียชีวิตสูง

๔. ช่วงเวลาระบาด

พบได้ตลอดทั้งปี แต่พบมากในฤดูฝน ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึง เดือนตุลาคม

๕. อาการ

ผู้ป่วยไข้เลือดออก จะมีไข้สูงลอยไม่ลด (ประมาณ ๓๘.๕ - ๔๐ องศาเซลเซียส) ๒-๗ วัน เบื่ออาหาร คลื่นไส้ อาเจียน บางคนจะปวดท้อง แน่นท้อง หลังจากมีไข้ ๒-๓ วัน มักจะมีจุดแดงที่ผิวหนัง อาจมีเลือดกำเดาออก เลือดออกตามไรฟัน อาเจียนเป็นเลือดหรือถ่ายอุจจาระสีดำ เมื่อไข้ลดลงจะเริ่มหายเป็นปกติภายใน ๗ วัน แต่ผู้ป่วยบางรายอาจมีภาวะช็อกหลังจากไข้ลด คือ มือ-เท้าเย็น ชีพ กระสับกระส่าย ปัสสาวะน้อยลง ถ้าไม่ได้รับการรักษาอย่างถูกต้องและทันที่อาจเสียชีวิตได้

๖. อาการสำคัญที่แตกต่างจากไข้หวัด

คือ ไข้เลือดออกไม่มีน้ำมูก ไม่ไอ แต่จะปวดศีรษะและปวดเมื่อยตามกล้ามเนื้อมาก

๗. อาการอันตรายที่ควรไปพบแพทย์โดยเร็ว

ในระยะไข้ลดลง ผู้ป่วยที่มีภาวะช็อก คือ มือ - เท้าเย็น ชีพ กระสับกระส่าย ปัสสาวะน้อยลง ถ้าไม่ได้รับการรักษาอย่างถูกต้องและทันที่อาจเสียชีวิตได้

๘. การป้องกัน

โดยป้องกันไม่ให้ถูกยุงลายกัด ด้วยการกำจัดลูกน้ำยุงลาย ซึ่งทำได้หลายวิธี ดังนี้

๘.๑ การป้องกันไม่ให้ยุงลายกัด ทำได้โดย

๘.๑.๑ นอนในมุ้งหรือห้องที่มีมุ้งลวด

๘.๑.๒ จุดยากันยุงหรือใช้ยาทากันยุง

๘.๑.๓ ไม่อยู่ในบริเวณที่อับลมหรือเป็นมุมมืด มีแสงสว่างน้อย และควรเก็บสิ่งของภายในบ้าน

ให้เป็นระเบียบ เพราะยุงลายชอบเกาะพักบริเวณมุมมืดของห้อง เครื่องเรือนต่างๆ มุ้ง สายไฟ ราวพาดผ้า และกองเสื้อผ้าที่มิดชิดแห่งใด

๘.๑.๔ อาบน้ำชำระร่างกายให้สะอาด ปราศจากกลิ่นเหม็นอับ เพราะกลิ่นเหม็นอับ จะดึงดูดยุงลาย ให้มากัดมากขึ้น

๘.๒ การกำจัดลูกน้ำยุงลาย ทำได้หลายวิธี ดังนี้

๘.๒.๑ ปิดฝาโอ่งน้ำใช้-น้ำดื่มให้สนิท ทั้งนี้อาจปิดฝา ๒ ชั้น โดยใช้ผ้าขาวบาง หรือผ้าพลาสติกคลุมปากโอ่งก่อนปิดฝา

๘.๒.๒ ใส่ทรายกำจัดลูกน้ำในโอ่งน้ำหรือภาชนะที่ไม่มีฝาปิด ในอัตราส่วนทรายกำจัดลูกน้ำ ๑ กรัม ต่อน้ำ ๑๐ ลิตร

๘.๒.๓ เก็บทำลายวัสดุและเศษภาชนะที่ไม่ใช้ในบ้านและบริเวณรอบบ้าน เพื่อไม่ให้มีน้ำขัง และเป็นที่วางไข่ของยุงลาย

๘.๒.๔ ใส่ผงซักฟอก หรือน้ำส้มสายชู หรือเกลือแกงลงในน้ำที่จานรองขาตู้กันมด หรือเพาโต๊ะเตี๊ยะลงในจานรองขาตู้ทุกสัปดาห์ หรือใช้ชั้นยาเรือ หรือซีเมนต์แทนการใส่น้ำ

๘.๒.๕ ใส่ปลากินลูกน้ำในอ่างบัวและถังเก็บน้ำในท้องน้ำ เช่น ปลาหางนกยูง ปลาสอด

๘.๒.๖ ขัดล้างผิวด้านในของภาชนะเก็บน้ำทุกครั้งเมื่อเปลี่ยนน้ำ เพื่อขจัดไข่ยุงลาย

๘.๒.๗ เปลี่ยนน้ำในแจกันดอกไม้ทุก ๗ วัน หรือใช้กระดาษหรือผ้าสีอุดปากแจกัน เพื่อป้องกันยุงลายวางไข่

๘.๒.๘ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมรอบบ้านและชุมชนให้สะอาดไม่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย

๘.๓ การกำจัดยุงตัวเต็มวัย ทำได้หลายวิธี ดังนี้

๘.๓.๑ การพ่นเคมีกำจัดยุงตัวเต็มวัย โดยขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขใกล้บ้าน พ่นสารเคมีในกรณีมีผู้ป่วยเกิดขึ้นในชุมชน

๘.๓.๒ สำหรับในครัวเรือน ทำได้หลายวิธี เช่น ใช้สเปรย์กระป๋องที่มีจำหน่ายตามร้านค้าทั่วไป ใช้น้ำผสมผงซักฟอกฉีดพ่นให้ถูกตัวยุงใช้กับดักไฟฟ้า ซึ่งแสงไฟจะล่อให้ยุงบินเข้ากับดักแล้วจะถูก กระแสไฟฟ้าช็อตตายหรือใช้อุปกรณ์กำจัดยุง เช่น ไม้ตุง เป็นต้น

ข้อควรจำ

๑. การพ่นเคมีกำจัดยุงตัวเต็มวัย มีประสิทธิภาพลดความหนาแน่นของยุงได้ประมาณ ๓ - ๕ วันเท่านั้น จึงต้องดำเนินการกำจัดลูกน้ำยุงควบคู่ไปด้วยเสมอ

๒. การพ่นเคมีบ่อยๆ โดยไม่จำเป็นจะทำให้ยุงดื้อต่อสารเคมีกำจัดแมลง ซึ่งจะเกิดผลเสียอย่างยิ่ง ในการควบคุมการระบาดของโรค เนื่องจากยุงลายบ้านเป็นพาหะนำโรคไข้เลือดออกในประเทศไทย และแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายสามารถพบได้ทุกหลังคาเรือน จึงมีความจำเป็นที่ประชาชนทุกหลังคาเรือน จะต้องช่วยกันดูแลกำจัดลูกน้ำยุงลายและลดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายในบ้านเรือนของตนเอง และมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจดำเนินงาน โดยมีองค์กรหลักในชุมชนช่วยกันดูแล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะเป็นหน่วยงานหลักในระดับท้องถิ่น จึงมีบทบาทสำคัญอย่างมากต่อภารกิจนี้ จากการดำเนินงาน ที่ผ่านมาประชาชนประมาณร้อยละ ๘๐ ยังเข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่องแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายว่าเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำเน่าเสียในหมู่บ้าน ในท่อระบายน้ำ น้ำในคูคลอง แหล่งน้ำเหล่านี้ เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ของยุงรำคาญซึ่งไม่เป็นพาหะนำโรคไข้เลือดออก ในความเป็นจริงธรรมชาติของยุงลายชอบวางไข่ในน้ำนิ่งใส สะอาด ดังนั้น แหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายจึงมักอยู่ในบ้านและรอบบ้าน ได้แก่ โอ่ง ภาชนะเก็บน้ำในท้องน้ำ จานรองขาตู้กับข้าว แจกัน และยางรถยนต์เก่า ซึ่งเป็นทั้งแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายและที่หลบซ่อนของยุงลาย รวมทั้งเศษวัสดุที่ไม่ใช้ประโยชน์ เศษขยะที่สามารถ รongรับน้ำได้ เช่น กล่องโฟม ขวดน้ำดื่ม กระป๋องน้ำอัดลม กล่องนม ดังนั้นถ้าเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะดำเนินงานด้านการรักษาสีสิ่งแวดล้อมแล้ว จำเป็นต้องให้ประชาชนร่วมมือดูแลสิ่งแวดล้อมทั้งภายในและ บริเวณบ้านด้วย นอกเหนือจากการดูแลแหล่งน้ำเสียต่างๆ

บทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

เมื่อรัฐบาลได้กระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๒ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้บริการแก่ประชาชน โดยมีบทบาทหน้าที่โดยสรุป ดังนี้

๑. การศึกษา การทะนุบำรุงศาสนา และการส่งเสริมวัฒนธรรม
๒. การสาธารณสุข
๓. การป้องกันและระงับโรคติดต่อ
๔. การจัดให้มีการบำรุงทางน้ำ ทางบก
๕. การจัดให้มีการบำรุงทางระบายน้ำ
๖. การกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล
๗. การจัดทำให้มีน้ำสะอาดหรือการประปา
๘. การจัดให้มีโรงฆ่าสัตว์
๙. การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
๑๐. การจัดให้มีและบำรุงการไฟฟ้าหรือแสงสว่างโดยวิธีอื่นๆ
๑๑. การจัดให้มีกิจการโรงรับจำนำหรือสถานธนาณูบาล

กิจกรรมสำคัญซึ่งมีระบุไว้ในบทบาทหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องโดยตรง คือ

การป้องกันและระงับโรคติดต่อ ส่วนกิจกรรมที่สอดคล้องและสามารถช่วยลดปัญหาแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายได้ มีอยู่ ๒ กิจกรรม คือ การกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล และการจัดให้มีน้ำสะอาดและการประปา จะช่วยลดภาระการกักเก็บน้ำของประชาชน ซึ่งเป็นการลดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายได้โดยทางอ้อมอีกด้วย

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก

การดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกในระดับท้องถิ่น จะต้องเป็นความร่วมมือของชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีเครือข่ายครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศและใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด มีการคัดเลือกบุคลากรมาบริหารจัดการในท้องถิ่นกันเอง ทำให้เกิดความใกล้ชิด การบริหารจัดการไม่ซับซ้อน และเป็นทางตรงมากขึ้น และจากภารกิจหน้าที่บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับการป้องกันและระงับโรคติดต่อกับเหตุผลดังกล่าว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงนับว่าเป็นองค์กรหลักสำคัญโดยเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนดูแลตนเองให้ปลอดภัยจากโรคไข้เลือดออก ช่วยบริหารจัดการให้การดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกขยายออกไปสู่ชุมชนได้อย่างกว้างขวาง และครอบคลุมทุกพื้นที่มากขึ้น เนื่องจากแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายอยู่ใกล้ตัวของประชาชน คือ ในบ้านและบริเวณรอบบ้าน และจากสภาพบ้านในสังคมไทยมีการกักเก็บน้ำไว้ใช้อุปโภค บริโภคแทบทุกหลังคาเรือน ทำให้มีโอกาสเกิดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายได้ในทุกครัวเรือน ในทางปฏิบัติที่เหมาะสมและเป็นไปได้ คือ ช่วยสนับสนุนการรวมตัวของชุมชนเพื่อช่วยกันดูแล สำรวจลูกน้ำยุงลายในเขตรับผิดชอบของตนเอง โดยดำเนินการดังนี้

๑. เป็นแกนนำและศูนย์กลางในระดับท้องถิ่น ชักชวนองค์กร ชุมชนอื่นๆ กลุ่มอาสาสมัครต่างๆ และประชาชนให้ช่วยกันสำรวจและควบคุมแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายในบ้านตนเอง และในสาธารณสถานต่างๆ เช่น วัด โบสถ์ มัสยิด โรงเรียน ตลาด ฯลฯ และดูแลให้มีการปฏิบัติอย่างจริงจังสม่ำเสมอตลอดปี โดยจัดแบ่งหน้าที่ให้รับผิดชอบตามผลการสำรวจลูกน้ำยุงลาย เป็นรายหมู่บ้าน/ชุมชน

๒. สนับสนุนทรัพยากร ได้แก่ เครื่องพ่นเคมี สารเคมีกำจัดลูกน้ำ และสารเคมีกำจัดยุงตัวเต็มวัย หรือเงินงบประมาณเพื่อการดำเนินการ

๓. ร่วมเป็นคณะกรรมการจัดโครงการ/กิจกรรมพิเศษต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก

๔. ร่วมกิจกรรมการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับโรคไข้เลือดออก และส่งข่าวการป่วยหรือ สงสัยว่ามีการป่วยด้วยโรคไข้เลือดออกภายในชุมชน

๕. ร่วมจัดกิจกรรมรณรงค์หรือโครงการพิเศษต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก

๖. เป็นแกนกลางในการจัดตั้งกองทุน ได้แก่ กองทุนสารเคมีกำจัดลูกน้ำ กองทุนมุ้ง กองทุนสมุนไพรไล่ยุง ธนาคารปลากินลูกน้ำ หรือการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก เป็นต้น

๗. กำหนดกฎระเบียบของท้องถิ่น เรื่อง การดูแลรักษาความสะอาดของบ้านเรือนและชุมชน รวมทั้งการกำจัดลูกน้ำยุงลายและแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย

วิธีการดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกให้มีประสิทธิภาพ

๑. กำหนดให้มีกิจกรรมการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก อยู่ในแผนการดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกปี

๒. กำหนดกิจกรรมและมอบหมายภารกิจให้แก่หมู่บ้าน/ชุมชน สำรวจและกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย โดยมีจำนวนหลังคาเรือนที่รับผิดชอบอย่างแน่นอน

๓. สนับสนุนให้มีการจัดทีมติดตามตรวจสอบการสำรวจลูกน้ำ อย่างน้อยทุก ๒ สัปดาห์ ในฤดูกาลระบาด (เดือนพฤษภาคม - ตุลาคม) และเดือนละ ๑ ครั้ง ในช่วงก่อนฤดูกาลระบาด (เดือนพฤศจิกายน - เมษายน)

๔. ให้การสนับสนุนการพ่นเคมี เพื่อควบคุมการระบาด (กรณีมีผู้ป่วยไข้เลือดออก) โดยการจัดซื้อสารเคมีหรือเครื่องพ่น หรืองบประมาณในการดำเนินงาน

มาตรการในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก

โรคไข้เลือดออกจะเกิดขึ้นได้ต้องมียุงกัดประกอบหลัก ๓ ประการ ได้แก่

๑. คน คือ บุคคลที่เสี่ยงต่อการเกิดโรค ซึ่งได้แก่ เด็กที่มีอายุตั้งแต่ ๑๕ ปีลงมาเป็นส่วนใหญ่

๒. เชื้อ คือ ไวรัสเดงกี มี ๔ ชนิด คือ ๑, ๒, ๓ และ ๔ ซึ่งมีในกระแสเลือดผู้ป่วยก่อนมีไข้ ๑ วัน และระยะมีไข้ประมาณ ๒ - ๔ วัน

๓. ยุงลาย คือ ยุงลายที่มีเชื้อจากการที่ไปกัดผู้ป่วยจะเป็นยุงพาหะนำเชื้อมาสู่คน

หากชุมชนใดมียุงกัดประกอบทั้ง ๓ ประการอยู่ครบถ้วน โรคไข้เลือดออกก็สามารถเกิดและระบาดในชุมชนนั้นได้ ในขณะที่วัคซีนป้องกันโรคไข้เลือดออกยังอยู่ในระหว่างการพัฒนาสำหรับเชื้อไวรัสยังไม่มียาฆ่าเชื้อโดยเฉพาะได้ ดังนั้น กลวิธีควบคุมโรคไข้เลือดออกในปัจจุบัน คือ การควบคุมยุงพาหะนำโรคให้น้อยลง ซึ่งทำได้โดยการควบคุมแหล่งเพาะพันธุ์ และการกำจัดยุงตัวเต็มวัย

หลักการควบคุมโรคไข้เลือดออก

แบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ การป้องกันโรคล่วงหน้า และการควบคุมเมื่อมีการระบาด มาตรการป้องกันโรคล่วงหน้า

การป้องกันโรคล่วงหน้า เป็นกิจกรรมดำเนินงานเตรียมความพร้อมเพื่อป้องกันโรคไข้เลือดออกเกิดขึ้นก่อนที่จะถึงฤดูกาลระบาด โดยลดแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลายและยุงตัวเต็มวัยให้เหลือ จำนวนน้อยที่สุด ถือว่าเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญ การป้องกันโรคล่วงหน้ามีกิจกรรม ดังนี้

๑. ให้ความรู้กับประชาชนในเรื่องปัจจัยที่ก่อให้เกิดการป่วย โดยการจัดการบ้านเรือนของตน ไม่ให้มีแหล่งเพาะพันธุ์ยุง และวิธีการปฏิบัติเมื่อสงสัยว่าจะป่วยเป็นโรคไข้เลือดออก อาจจะได้หลายช่องทางด้วยกัน คือ

๑.๑ ทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เสียงตามสาย และหอกระจายข่าว

๑.๒ ทางโรงเรียน โดยให้ความรู้เรื่องโรคไข้เลือดออกแก่นักเรียน เพื่อให้นักเรียนนำความรู้ไปถ่ายทอด และ ไปปฏิบัติที่บ้าน

๑.๓ แจกเอกสาร เช่น แผ่นพับ คู่มือ

๑.๔ ขอความร่วมมือจากหน่วยงานราชการในท้องถิ่น ให้เผยแพร่ความรู้เรื่องโรคไข้เลือดออก

๑.๕ ขอความร่วมมือจากผู้นำท้องถิ่น/พระ ในการประชาสัมพันธ์ขอความร่วมมือประชาชน

๒. การกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย

๒.๑ วิธีทางกายภาพ ได้แก่

๒.๑.๑ ปิดภาชนะเก็บน้ำ เพื่อป้องกันไม่ให้ยุงวางไข่

๒.๑.๒ เปลี่ยนน้ำในภาชนะ ทุกๆ ๗ วัน เพื่อไม่ให้กลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย
จัดการสิ่งแวดล้อม เช่น กำจัดแหล่งขยะที่มีภาชนะน้ำขังได้

๒.๒ วิธีทางชีวภาพ ได้แก่

๒.๒.๑ การปล่อยปลาในลูกน้ำ

๒.๓ วิธีทางเคมี ได้แก่

๒.๓.๑ ใส่ทรายที่มีฟอส

๒.๓.๒ การพ่นสารเคมีกำจัดยุงตัวเต็มวัย เป็นวิธีควบคุมยุงลายที่ได้ผลดี แต่ให้ผลเพียงระยะสั้น (เพียง ๓ - ๕ วัน) นอกจากนี้ยังมีข้อด้อย คือ ราคาแพง ต้องใช้เครื่องมือพ่น และควรปฏิบัติโดยผู้ที่มีความรู้ เพราะเคมีภัณฑ์อาจเป็นพิษต่อคนและสัตว์เลี้ยง และอาจทำให้เกิดการดื้อยา ดังนั้น จึงควรใช้การพ่นเคมีภัณฑ์เฉพาะเมื่อจำเป็นจริงๆ เท่านั้น ดังนี้

๑. สำหรับประชาชนทั่วไป หากควบคุมแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายในบ้านและบริเวณบ้าน อาจจะซื้อเคมีภัณฑ์กำจัดยุงที่มีขายตามท้องตลาดมาใช้ฉีดพ่นภายในบ้านเป็นครั้งคราว

๒. สำหรับเจ้าหน้าที่รับผิดชอบในการควบคุมยุง หากพบผู้ป่วยในพื้นที่ให้ดำเนินการพ่นเคมีภายใน ๒๔ ชั่วโมง เพื่อตัดวงจรการแพร่เชื้อ โดยพ่นในบ้านผู้ป่วยและพื้นที่รอบบ้านผู้ป่วย ในรัศมีอย่างน้อย ๑๐๐ เมตร และพ่น ๓ ครั้ง ในวันที่ ๐, ๓ และ ๗

**การพ่นเคมีกำจัดยุงลายไม่ว่าโดยวิธีใด จะมีผลลดจำนวนยุงได้เพียงระยะสั้น จำเป็นต้องมีการควบคุมแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายร่วมด้วยเสมอ

วิธีการพ่นสารเคมีกำจัดยุงลาย

สำหรับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ใช้กันทั่วไปมี ๒ วิธี คือ

๑. การพ่นฝอยละออง หรือ ยู อัลตรา ลู (Ultra Low Volume) น้ำยาเคมีจะถูกพ่นจากเครื่องพ่น โดยแรงอัดอากาศผ่านรูพ่นกระจายออกมาเป็นฝอยละอองขนาดเล็กมากกระจายอยู่ในอากาศ แล้วอาศัยกระแสลมพัดพาเข้าไปในบ้านเรือน จึงต้องเปิดประตูหน้าต่างขณะพ่น เพื่อให้สัมผัสกับตัวยุงในบ้าน

๒. การพ่นหมอกควัน น้ำยาเคมีจะถูกพ่นโดยอาศัยอากาศร้อนช่วยในการแตกตัวของสารเคมีจากเครื่องพ่นกลายเป็นหมอกควันฟุ้งกระจาย วิธีการพ่นหมอกควันกำจัดยุงให้ได้ผลดี จะต้องอบควันในบ้านอย่างน้อย ๓๐ นาที จึงต้องปิดประตูหน้าต่างทุกบานให้มิดชิด คนและสัตว์เลี้ยงทุกชนิดจะต้องออกมาอยู่นอกบ้าน สำหรับอาหารควรปกปิดให้มิดชิด

ข้อควรปฏิบัติในการพนสารเคมี

๑. ช่วงเวลาในการพนเคมีกำจัดยุง จะต้องดำเนินการในช่วงเวลากลางวันที่ยุงลายออกหากิน
๒. การพนเคมีต้องทำอย่างระมัดระวัง เพื่อลดอันตรายต่อเจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการพน ประชาชนและสัตว์เลี้ยง โดยเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติควรมีสั่งป้องกันตัว เช่น สวมเสื้อผ้าหนาๆ สวมใส่หน้ากากปิดปากและจมูกให้มิดชิด และปฏิบัติให้ถูกวิธีเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการควบคุมยุงได้ดี
๓. ก่อนพนเคมีจะต้องประชาสัมพันธ์ล่วงหน้า โดยแจ้งให้เจ้าของบ้านและบ้านใกล้เคียงได้รับทราบ เพื่อป้องกันผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์จากการพนเคมี การเลือกสารเคมีที่ใช้ในการควบคุมแมลงพาหะนำโรคควรเป็นสารเคมีที่มีประสิทธิภาพสูงในการกำจัดแมลงแต่มีพิษน้อยต่อคนและสัตว์ และควรมีคุณสมบัติ ทำให้แมลงตายทันทีเมื่อแมลงโดนสัมผัสด้วยสารเคมีนั้น วิธีการเก็บสารเคมีต้องเก็บรักษาให้ถูกต้อง เพื่อไม่ให้เกิดอันตรายและให้สารเคมีคงสภาพได้นานที่สุด ไม่เสื่อมคุณภาพ

มาตรการควบคุมเมื่อมีการระบาด

๑. มาตรการหลัก

การใช้สารเคมีพ่นในบ้านและบริเวณบ้านผู้ป่วยและในรัศมี ๑๐๐ เมตร เพื่อควบคุมการระบาดของยุงลาย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกำจัดยุงที่มีเชื้อไข้เลือดออกให้หมดไปเร็วที่สุด

๒. มาตรการเสริม

รณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้ความรู้แก่ประชาชน และขอความร่วมมือในการกำจัดและทำลายแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลาย

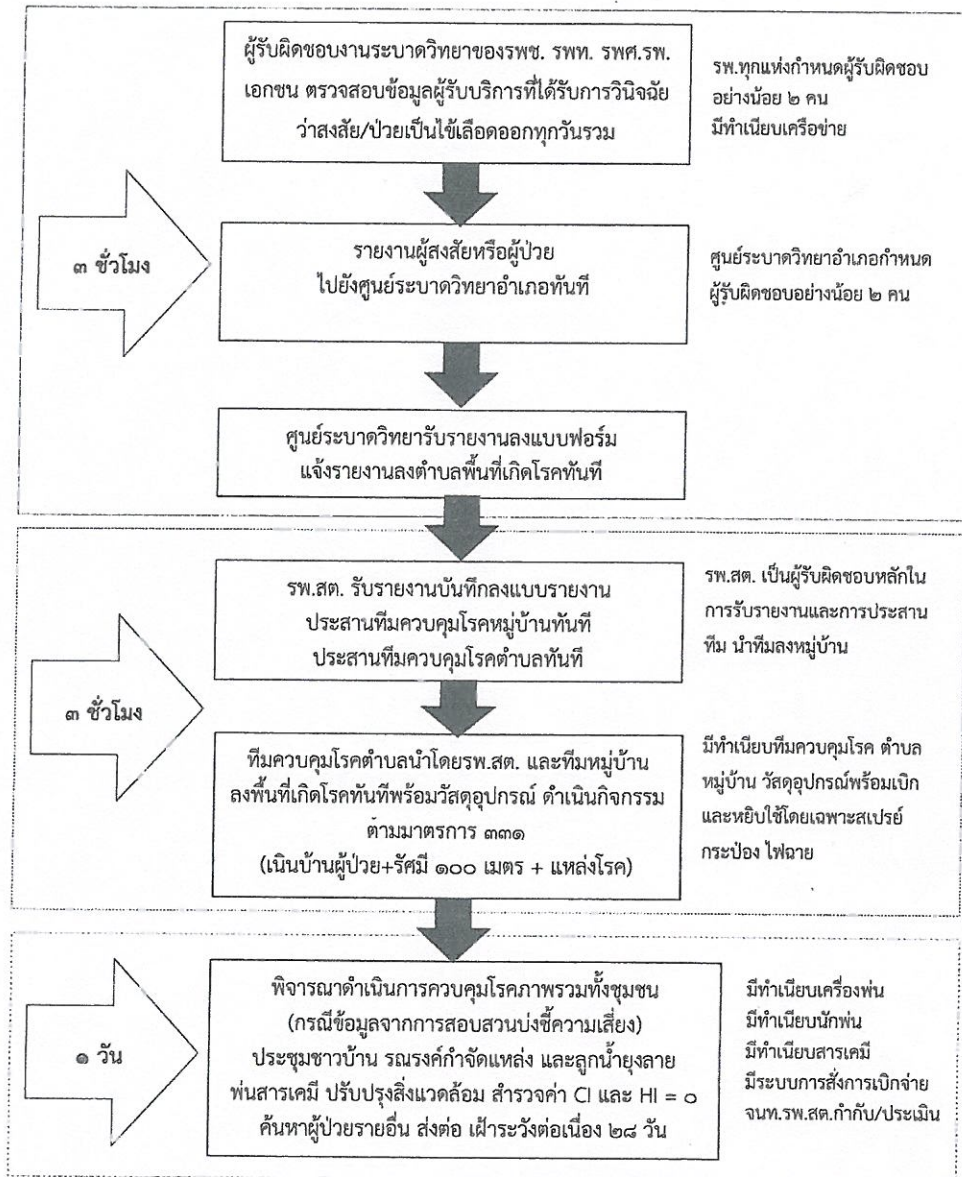
แนวทางการดำเนินงานป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกในช่วงระบาดของโรค

๑. สนับสนุนงบประมาณและดำเนินการร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เพื่อกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลาย รวมทั้งพนสารเคมีควบคุมการระบาดของยุงลาย ในชุมชน โรงเรียน และศาสนสถานทุกแห่ง
๒. เน้นกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลายในช่วงที่มีการระบาดของยุงลาย และต้องไม่มีแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลาย
๓. ให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออกอย่างต่อเนื่อง กรณีไม่ได้รับความร่วมมือในการกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ลูกน้ำยุงลายในช่วงที่ระบาด ให้นำประกาศกระทรวงสาธารณสุข เรื่องกำหนดให้แหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายเป็นเหตุรำคาญ และแต่งตั้งเจ้าพนักงานเพิ่มเติม มาเป็นข้อบังคับใช้ในท้องถิ่นอย่างจริงจัง
๔. ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานราชการทุกหน่วยทราบถึงวิธีการป้องกันโรคไข้เลือดออก และอาการที่สงสัยว่าเป็นไข้เลือดออกรวมทั้งอาการที่ต้องรีบพบแพทย์

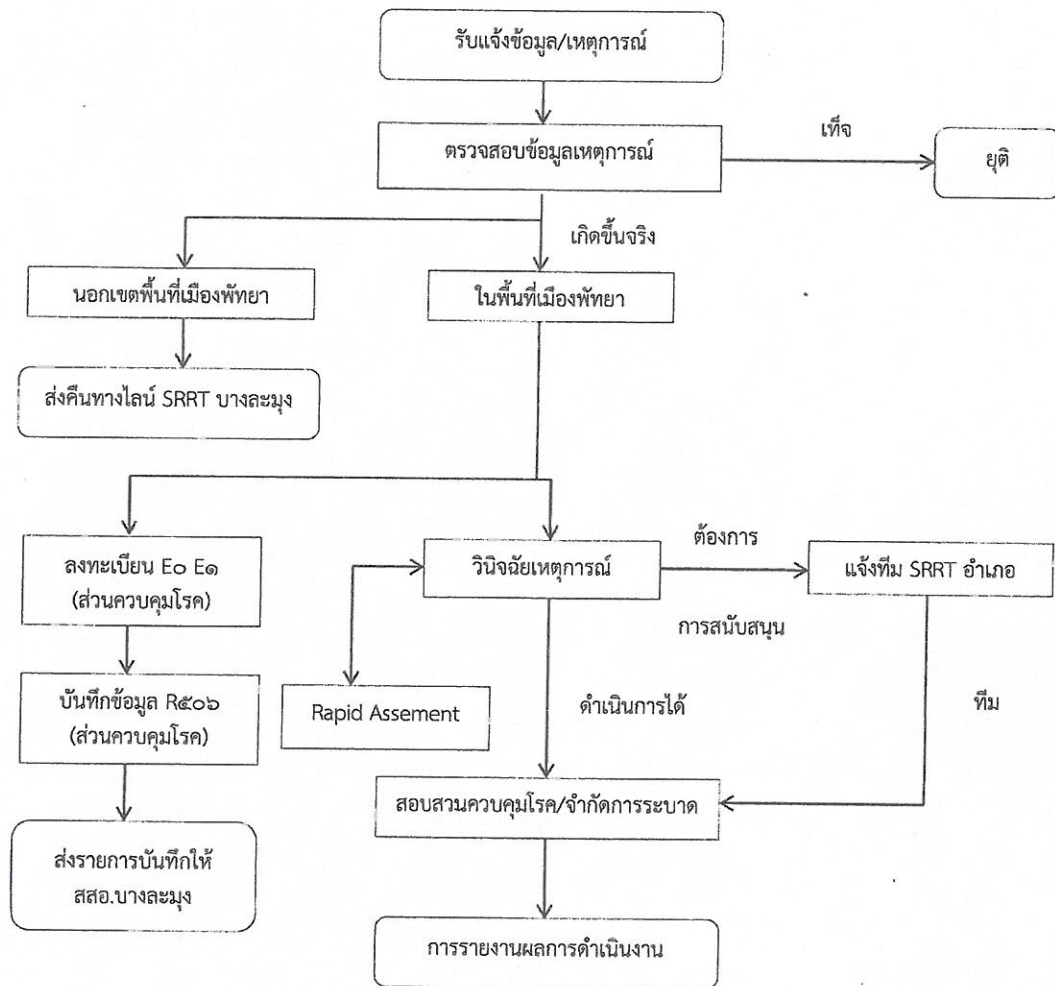
แนวทางการควบคุมพาหะนำโรคใช้เลือดออก

กิจกรรม	การเฝ้าระวัง ป้องกัน ควบคุมโรคใช้เลือดออก
มาตรการควบคุมโรค	๓ ๓ ๑ ๕ ๑๔ -รายงานโรคให้ รพ.สต. หรือสถานบริการสาธารณสุขในพื้นที่ ทราบภายใน ๓ ชั่วโมง -สอบสวนโรคและกำจัดลูกน้ำ รอบบ้านผู้ป่วยรื้อมี ๑๐๐ เมตร ภายใน ๓ ชั่วโมง -พ่นสารเคมีกำจัดยุง รื้อมี ๑๐๐ เมตร ภายใน ๑ วัน -ดัชนีลูกน้ำยุงลาย มีค่าเป็น ๐ ภายใน ๕ วัน -ไม่พบผู้ป่วยรายใหม่หลัง ๑๔ วัน
การกำจัดลูกน้ำ	การป้องกันโรค ระยะก่อนการระบาด ทุกๆ ๗ วัน การควบคุมโรค : เมื่อพบผู้ป่วยรายแรกๆ -บ้านผู้ป่วย ภายใน ๓ ชั่วโมง จากวันที่ได้รับรายงานผู้ป่วย/ผู้สงสัย -รอบบ้านผู้ป่วยรื้อมี ๑๐๐ เมตร ภายใน ๒๔ ชั่วโมง จากวันที่ได้รับรายงานผู้ป่วย/ผู้สงสัย ทั้งหมู่บ้านภายใน ๒๔ - ๔๘ ชั่วโมง จากวันที่ได้รับรายงานผู้ป่วย/ผู้สงสัย ระยะการระบาด : ขยายเป็นทั้งตำบล
การประเมินผล การกำจัดลูกน้ำ	การป้องกันโรค ระยะก่อนการระบาด ค่า HI ไม่เกิน ๑๐ สำหรับบ้านเรือน ค่า CI เป็น ๐ สำหรับสถานบริการสาธารณสุข ค่า CI ไม่เกิน ๕ สำหรับสถานศึกษา ศาสนสถาน โรงงาน และโรงแรม การควบคุมโรค เมื่อพบผู้ป่วยรายแรกๆ รอบบ้านผู้ป่วย รื้อมี ๑๐๐ เมตร ในวันที่ ๐ - ๓ ต้องบันทึกค่า HI CI BI รอบบ้านผู้ป่วย รื้อมี ๑๐๐ เมตร ในวันที่ ๗ และ ๒๑ ค่า HI = ๐ CI = ๐ และ BI = ๐ ทั้งหมู่บ้าน มีค่า HI ไม่เกิน ๑๐ ตั้งแต่วันที่ ๗ สถานบริการทางสาธารณสุข มีค่า CI = ๐ ตลอดไป ประเมินวันที่ ๒๑ โดย สสจ. สถานศึกษา ศาสนสถาน โรงงาน และโรงแรม มีค่า CI ไม่เกิน ๕ ตลอดไป ประเมินโดยอำเภอ
การพ่นสารเคมี กำจัดตัวเต็มวัย	พ่นสารเคมีในวันที่ ๑ ๓ ๗ โดยพ่นสารเคมีภายใน ๒๔ ชั่วโมง จากวันที่ได้รับรายงานผู้ป่วย/ ผู้สงสัย (วันที่ ๐ เตรียมชุมชน) รื้อมีการควบคุมโรคอย่างน้อย ๑๐๐ เมตร และพ่นสารเคมีครั้ง ต่อไปวันที่ ๓ และ วันที่ ๗ โดยต้องพ่นให้ครอบคลุมในบ้านและนอกบ้านอย่างน้อยร้อยละ ๘๐ ของบ้านในรื้อมี ๑๐๐ เมตร หากไม่สามารถพ่นได้ครอบคลุมทั่วทั้งในบ้านและนอกบ้าน ร้อยละ ๘๐ ให้ดำเนินการพ่นบ้านที่ยังไม่ได้พ่นในวันถัดไป กรณีพบผู้ป่วยกระจายในหมู่บ้านเดียวกันภายในระยะเวลาไม่เกิน ๒๘ วัน หลายรายให้ ดำเนินการพ่นสารเคมีทั้งหมู่บ้าน
การประเมินผล การพ่นสารเคมี	๑. หลังพ่นสารเคมี ในสัปดาห์ถัดไป ค่า HI และ CI = ๐ ๒. สำหรับพื้นที่เสี่ยงสูง หลังค่า HI และ CI = ๐ ถัดไปอีก ๒ สัปดาห์ ให้วาง Ovitrap ในพื้นที่พ่นสารเคมี โดยจะต้องไม่พบไข่ยุงลาย (Ovitrap positive = ๐)
การควบคุมโรคใน แหล่งติดเชื่อที่สงสัย ซึ่งไม่ใช่บ้านหรือที่พัก	การกำจัดลูกน้ำยุงลายให้ดำเนินการในรื้อมี ๑๐๐ เมตร และตามแนวทางข้างต้น การพ่นสารเคมีกำจัดยุงให้ดำเนินการในรื้อมี ๑๐๐ เมตร และตามแนวทางข้างต้น
หมายเหตุ การพัฒนาศักยภาพทีมพ่นสารเคมีควบคุมโรค ควรมีการจัดตั้งให้สำนักงานป้องกันควบคุมโรค และศูนย์ควบคุมโรคติดต่อเป็นหน่วยงานที่จัดการฝึกอบรมเรื่องการพ่นสารเคมี โดยเบิกจ่ายค่าลงทะเบียนได้ตามระเบียบกระทรวงการคลัง ซึ่งมีหลักสูตรมาตรฐานและกำหนดช่วงเวลาให้บริการได้ชัดเจน เพื่อส่วนราชการและ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถส่งผู้เข้ารับการอบรมและเบิกจ่ายค่าใช้จ่ายได้	

สรุปผังการดำเนินงานตามมาตรการ ๓ - ๓ - ๑

Flow Chart ขั้นตอนการดำเนินการป้องกันการควบคุมโรค
ฝ่ายป้องกันและควบคุมโรค ส่วนควบคุมโรค สำนักสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม

Flow Chart ป้องกันและควบคุมโรคไข้เลือดออก
ฝ่ายป้องกันและควบคุมโรค ส่วนควบคุมโรค สำนักสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม

